
OD TŁUMACZY WYDANIA POLSKIEGO CZĘŚCI PIERWSZEJ

Niniejsze, drugie wydanie polskie oparte jest na pierwszym wydaniu polskim z 1959 roku. Przekład porównano z nowym wydaniem niemieckim (K. Marx, F. Engels, Werke, t. 26, cz. 1, Berlin 1974) i ujednociono pod względem edytorskim z innymi tomami zbiorowego wydania polskiego Dzieł Marksa i Engelsa. Jeśli chodzi o układ materiału, tytuły i podtytuły, wydanie niniejsze jest oparte na drugim wydaniu rosyjskim Dzieł Marksa i Engelsa (К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, том 26, часть 1, Москва 1962). O pracy Marksa nad „Teoriami wartości dodatkowej”, o treści i znaczeniu tego dzieła, o pierwszym jego wydaniu przez Kautskiego i o zasadach nowego wydania, dokonanego przez Instytut Marksizmu-Leninizmu przy KC KPZR w latach 1954–1961 – informuje obszernie zamieszczona na początku niniejszego tomu Przedmowa tegoż Instytutu.

Podjmując przed laty pracę nad udostępnieniem czytelnikowi polskiemu „Teoryj wartości dodatkowej” – tomu IV „Kapitału”, tłumacze zdawali sobie sprawę z trudności zadania. Tom IV „Kapitału” nie jest dziełem ostatecznie przygotowanym przez autora do druku i o tym ani na chwilę tłumaczom nie wolno było zapomnieć.

Na charakter „notatek”, robionych dla własnego tylko użytku, wskazuje wiele: niewyglądony, niekiedy bardzo bezceremonialny język; olbrzymie skróty myślowe ujęte w króciutkich zdaniach, domagających się koniecznie rozwinięcia; zdania nierzadko bez orzeczenia albo bez podmiotu; sposób cytowania stron przywoływanych dzieł; odsyłacze do niektórych autorów robione wyraźnie dla własnego użytku, a nie dla czytelnika (np. str. 439, gdy pisze: „Patrz odpowiednie miejsca”); brak daty, bo Marks zapewne nie pamiętał jej dokładnie,

a potem zapomniał sprawdzić i już nie wstawił jej wcale (str. 422; jest w tym miejscu znak zapytania wstawiony przez redakcję tekstu niemieckiego); sposób wyliczania zagadnień, na które Marks natknął się u innego autora, z krótką charakterystyką (np. str. 443), lub sposób odsyłania do własnego rękopisu w zeszytach dodatkowych (np. str. 444) itd. itd.

Wreszcie wykład Marksa, jasny i precyzyjny tam, gdzie rzecz jest wykończona (a takich partii jest w tekście tomu IV „Kapitału” stosunkowo wiele), staje się zawikłany, obfituje w zbędne powtórzenia tam, gdzie myśl jego boryka się z zagadnieniem, które sam sobie usiłuje dopiero wyjaśnić.

Tłumacze starali się oddać wiernie myśl i tekst Marksa. Toteż wszędzie tam, gdzie to było możliwe, zachowano nawet stawiane przez niego znaki przestankowe. Stąd pochodzi bardzo duża liczba myślników niekoniecznych wcale w polskim tekście. Wiele razy można je było odrzucić, podzielić długie zdania na krótsze, bardziej odpowiadające duchowi języka polskiego. Nie uczyniono tego, często ze szkodą dla potoczności tekstu, aby tylko z należnym pietyzmem zachować styl pracy Marksa, pokazać jego warsztat, sposób myślenia, wprowadzanie po wielekroć zdań wtrąconych, świadczących o uporczywym krążeniu autora wokół myśli głównej. Niejednokrotnie zachowano również skróty myślowe ujęte w zbyt lapidarnych lub niepełnych zdaniach, chociaż względy językowe przemawiały za dokonaniem odpowiednich uzupełnień. Czytelnik przystępując do lektury „Teoryj wartości dodatkowej” musi więc ze swej strony także pamiętać, że zagląda do notatek, a nie ma przed sobą pracy wykończonej zarówno pod względem merytorycznym, jak i literackim.

Dzieło Marksa nastroczało tłumaczom wiele trudności terminologicznych. Można je na tym miejscu jednak tylko przykładowo wymienić. Terminy „Wert” i „Verwertung” w stosunku do pojęcia siły roboczej, mówiące o różnicy między wartością siły roboczej a jej użytkowaniem (wartością powstałą na skutek zastosowania siły roboczej), oraz wszystkie inne odcienie występujące przy tej okazji (jak „Gebrauch”, „Benutzung”); zamienne stosowanie wyrażzeń: „przemysł”-„manufaktura” (podkreślić należy, że Kautsky w swym wydaniu

zawsze używa terminu „przemysł” zamiast używanego przez Marksa najczęściej terminu „manufaktura”); „Geldkapitalist” i „capitaliste industriel”... oraz wiele, wiele innych, wszystko to stawiało tłumaczy często w sytuacji bardzo trudnej. Stąd również powstawały niekiedy pewne niezręczności tłumaczenia, jak np. użyte przez tłumaczy za Marksem wyrażenie „klasy ideologiczne” (str. 174), które rozumieć należy jako „klasy tworzące ideologię”, i in.

W drugim wydaniu tłumacze dołożyli wszelkich starań, aby uporać się z usterkami i wadami przekładu, ale wciąż stawali wobec ogromu wszystkich tych trudności, o których wspomniano wyżej.

Tekst Marksa jest trudny. Tłumacze nie mogli jednak pozwolić sobie na wyczerpujące wyjaśnienia czy uwagi merytoryczne do tekstu. Mogłyby w ten sposób powstać glossy na marginesie książki Marksa, tworzące jakby drugą książkę, co mijałoby się z celem przekładu. Zachowano więc tylko niemal w całości uwagi do tekstu dokonane przez redakcje wydań rosyjskiego i niemieckiego, aczkolwiek niedostateczność tych uwag wydaje się oczywista.

I jeszcze kilka kwestii natury edytorskiej.

Słowa wyjaśniające lub uzupełniające tekst Marksa, dodane w niektórych miejscach dla lepszego zrozumienia, podano za tekstem niemieckim w nawiasach kwadratowych []. Wobec tego nawiasom stawianym przez samego Marksa nadano dla odróżnienia, poza nawiasami okrągłymi (), kształt klamer { }, a tam, gdzie zamykają dłuższe wywody – klamer półtłustych { }; pewne fragmenty przekreślone przez Marksa, a obecnie włączone do tekstu, ujęto w nawiasy ostre < >.

Teksty cytowane przez Marksa z obcych autorów podano dla większej wygody czytelnika *petitem*; brzmienie cytatów w języku oryginału znajdzie czytelnik w Załącznikach na końcu książki (str. 485–587). Tam, gdzie Marks czyni odstępstwa od cytowanego źródła, zaznaczono to w odpowiedniej uwadze; wielokropki w kwadratowych nawiasach [...] w tekstach cytowanych oznacza opuszczenie dokonane przez Marksa

przypadkowo; wielokropek bez nawiasów oznacza, że opuszczenie tekstu było przez niego zamierzone. Podkreślenia Marksa zaznaczono przez zastosowanie kursywy (także w tekście głównym). Ustępy, które Marks przy cytowaniu sam przełożył na język niemiecki, zaznaczono w Załącznikach drukiem rozstrzelonym; tłumaczenie zgodne jest wtedy, oczywiście, z tekstem podanym przez Marksa. Wszędzie, gdzie to było możliwe, zaznaczono, iż dane cytaty Marks i Engels przytaczali w „Kapitale” czy też w innych swych dziełach. W przekładzie cytowanych przez Marksa tekstów A. Smitha, D. Ricarda, B. Mandeville’a, Hume’a i in. wykorzystano istniejące tłumaczenia polskie tych dzieł w sposób następujący: gdzie tekst podano zgodnie z brzmieniem wydania polskiego, informacja w nawiasie mówi: wyd. polsk., gdzie tłumacze odstąpili od istniejącego przekładu na rzecz własnego bądź gdzie dokonali nawet nieznacznych zmian, proszą o porównanie tych tekstów pisząc: por. wyd. polsk.

Przypisy pod tekstem głównym pochodzące od Marksa oznaczono cyframi arabskimi pod linią krótką, przypisy redakcji – gwiazdkami pod linią długą, z zaznaczeniem *Red.* (gdy jest to przypis redakcji wydania niemieckiego bądź rosyjskiego) lub *Red. przekł. polsk.*

Wtrącone przez Marksa słowa lub zwroty w obcych językach zachowane zostały w nie zmienionej postaci, a ich tłumaczenie podano w nawiasach kwadratowych. W nawiasach kwadratowych umieszczono też tytuły i podtytuły (lub ich części) pochodzące od redakcji wydania rosyjskiego.

Zgodnie z wydaniem niemieckim poszczególne zeszyty rękopisu oznaczone są numeracją rzymską, strony zaś w zeszytach – numeracją arabską; oba te oznaczenia umieszczone są w kreskach pionowych. Jeśli tekst podawany jest bez przestawień, numeracja stron zaznaczona jest tylko raz, gdy zaczyna się nowa strona rękopisu (np. ||427|); jeśli zaś podawany jest nie według wyznaczonego przez Marksa porządku, lecz z jakimkolwiek przestawieniem, wtedy numeracja stron rękopisu (a przy przejściu do innego zeszytu także numer zeszytu) umieszczona jest zarówno na początku (np. ||XXII-1397|), jak i na końcu danego tekstu (np. |XXII-1397||).

Załączniki, Skorowidze i Wykazy w tomie niniejszym zawierają: teksty cytatów w języku oryginału, przypisy, wykaz literatury, skorowidz nazwisk oraz wykaz miar, wag i jednostek monetarnych.